

НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ
И БОЛОЊСКА КОНЦЕПЦИЈА УНИВЕРЗИТЕТА

Издавач

Филозофски факултет
Универзитет у Источном Сарајеву
<http://www.ffuis.edu.ba>

За издавача

Драга Мاستиловић

Организациони одбор

Др Драга Мастиловић, предсједник
Др Мишо Кулић
Др Вера Ђеврић Нишић
Др Данијела Милинковић, секретар
Бојан Крунић, мср

Научни одбор

Др Мишо Кулић, предсједник
Др Саво Лаушевић
Др Јован Бабић
Др Горан Максимовић
Др Милош Ковић
Др Саша Лакета

Главни уредник

Др Мишо Кулић

Лектура, коректура и припрема за штампу

Јелена Лучић

Насловна страна

Бранко Модраковић

Штампа

Dis sory, Пале

Тираж

340

ISBN 978-99976-45-00-5

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТ У ИСТОЧНОМ САРАЈЕВУ

**НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ
И БОЛОЊСКА КОНЦЕПЦИЈА
УНИВЕРЗИТЕТА**

Зборник радова са научног скупа
(Пале, 19. април 2019)

Пале, мај 2019.

Владимир Милисављевић*
Институт друштвених наука
Београд

ЈОШ ЈЕДАН ЈУБИЛЕЈ: АУТОНОМИЈА НАУКЕ И ИДЕНТИТЕТ ЕВРОПЕ У БОЛОЊСКОМ ПРОЦЕСУ

Резиме: У тексту се критички просуђује природа Болоњског процеса универзитетске реформе, који је сада на прагу своје треће деценије, и његови резултати. Европска реформа универзитетских смешта се у шири историјски контекст, у којем су се догодили и грађански ратови у бившој Југославији: Болоњска декларација потписана је 1999, непосредно након НАТО агресије на Србију. У чланку се закључује теза да су та декларација и мноштво других министарских аката Болоњског процеса који су јој уследили, довели до кобне промене у схватању универзитетских. Она се састоји у потпуној губљењу аутономије универзитетских, које је резултат усвајања неолибералних политика и идеологије слободне тржишних. У таквом контексту, образовање и научно истраживање подвргавају се пољашњем вредновању и контроли у смислу економске ефикасности од стране менаџерских и политичких елита, којима је поље науке и образовања страно. С друге стране, сваки покушај супротивљавања неолибералном процесу ужива се као репротрандан, па чак и као националистички. Текст се завршава упућивањем на један привидни парадокс: у извесним периодима европске историје, оквир националне државе показао се потпунијим за остварење аутономије универзитетских и

*vladimir.milislavljevic@yahoo.com.

*науке, са њиховом универзалистичком мисијом, неће данашњи
свет глобализоване економије.*

*Кључне речи: аутономија, Болоњски процес, наука, ир-
жичије, универзитет, знање.*

Ове године на универзитету у Болоњи¹ прослављаће се двадесети јубилеј Болоњске декларације. Њу су 19. јуна 1999. потписали министри образовања 29 европских земаља, углавном чланица Европске уније. Ко воли да размишља о датумима, сетиће се да се непосредно пре тога одиграла агресија НАТО на Савезну Републику Југославију. Четири године касније, на министарској конференцији одржаној у Берлину, та држава, сада већ преименована у Србију и Црну Гору, и сама ће приступити Болоњском процесу, поред других нових чланица. Од земаља некадашње Југославије, међу њима су биле и Босна и Херцеговина, као и Бивша Југословенска Република Македонија, чији је назив недавно промењен у Републику Северну Македонију. Ритам преименовања балканских држава већ сам за себе сведочи о турбулентном времену. Ни творци Болоњске декларације нису могли да пређу преко незгодних историјских реалности из претходних месеци без иједне речи. У тексту Декларације помиње се, дискретно и еуфемистички, и „ситуација у југоисточној Европи”. Како се из увијених формулација може закључити, она би требало да буде додатни аргумент у прилог „важности образовања и сарадње у образовању” за „развој и јачање стабилних, мирољубивих и демократ-

¹ Овај текст је настао као резултат рада на научном пројекту Министарства за научнотехнолошки развој, високо образовање и информационо друштво Владе Републике Српске, на тему: „Мјесто и улога филозофских факултета у реформисаном савременом универзитету Републике Српске“, бр. 19/6-010-14.3-21/18.

ских друштава". Да ли су ти циљеви постигнути у протеклих двадесет година? Да ли смо се, „у Европи и региону“, како се то данас каже, макар и приближили њиховом остварењу?

Временска подударност несрећних збивања на Балкану са Болоњским процесом реформе универзитета није сасвим случајна, поготово када се сагледа у нешто ширем временском оквиру. Процес политичке интеграције Европе, чији ће циљ постати и стварање јединственог „Европског простора високог образовања“, текао је паралелно са грађанским ратовима у Југославији и процесом њене дезинтеграције, који је бомбардовањем из 1999. доживео неку врсту климакса. Шта се у то време догађало?

Почеци онога што ће касније постати познато под називом „Болоњски процес“ понекад се препознају у једном ранијем документу. Наиме, Болоњској декларацији и њеној непосредној претходници, Париској декларацији из 1998, претходила је Magna Charta Universitatum из 1988. Њу су потписали ректори 80 европских универзитета, који су се такође окупили да прославе један јубилеј – деветсоту годишњицу оснивања Болоњског универзитета, најстаријег универзитета у Европи. И текст Болоњске декларације позива се на „фундаменталне принципе усвојене у болоњској Magna Charta Universitatum“, пре свега на „независност и аутономију универзитета“, које, како се у Декларацији каже, „обезбеђују да се системи високог образовања и истраживања континуирано прилагођавају променљивим потребама, захтевима друштва и напретку научног знања“.² Међутим, ако се два документа упореде, може се закључити да међу њима постоје не само значајне разлике у тону, већ и у погледу прокламованих принципа и вредности. Оне одражавају огroman историјски помак у схватању улоге универзитета у култури и друштву.

² Сви преводи извора на страном језику су моји. У литератури су дате, у рубрици „Документи“, повезнице за појединачне акте Болоњског процеса, чији је текст преузет са референтних сајтова на интернету.

Пођимо од наведене формулације из Болоњске декларације, у којој се принцип независности и аутономије универзитета прокламује сасвим уопштено. Чини се да су творци и потписници овог документа тај принцип сматрали важним једино због тога што он обезбеђује да се системи високог образовања и научноистраживачког рада „непрекидно прилагођавају променљивим потребама, захтевима друштва и напретку научног знања“. Ранија *Magna charta universitatum*, упркос томе што је концизнија од Болоњске декларације, садржи много конкретније образложење, за које се, нажалост, у Болоњској декларацији није нашло места. У њој се, наиме, прецизира да универзитети, како би могли да „задовоље потребе света који их окружује“, морају бити „морално и интелектуално независни од сваке политичке власти и економске моћи“, те да универзитети, али и владе, „имају дужност да осигурају поштовање тог основног захтева“. Дакле, *Magna charta universitatum* признаје да образовање и наука треба да служе друштву; али, она истовремено захтева од државе и универзитета да обезбеде и „одговарајућа средства за остваривање те слободе“.

Magna charta universitatum иде и један корак даље. У њој се истиче да је „универзитет аутономна институција у средшћу друштва, која су различито организована због географије и историјског наслеђа“. Штавише, како се истиче у преамбули Декларације, као „центри културе, науке и истраживања“, универзитети су фактор од којег зависи сама будућност човечанства. Притом се задатак универзитета не своди на допринос расту материјалног благостања, већ се схвата на шири начин, који укључује и нормативну димензију. *Magna charta universitatum* приписује универзитетима мисију „да будућим генерацијама дају такво образовање и васпитање које ће их научити да поштују велику хармонију њиховог природног окружења, као и хармонију самога живота“. У просветитељском, па чак и хумболтовском маниру, *Magna charta universitatum* у универзитету види „чуvara (*trustee*) европске хуманистичке традиције“, чија је „стална брига достизање универзалних

знања“. Она наглашава потребу за прожимањем различитих култура, али инсистира на њиховој самосвојности, и саму културну различитост препознаје као вредност достојну поштовања.

Све се то променило десетак година касније, са Сорбонском декларацијом, Болоњском декларацијом и читавим низом других аката, министарских декларација и коминикеа, који, иако нису правно обавезујући за државе потписнице, чине нормативну основу Болоњског процеса. У тим документима је усвојена политичка реторика у којој преовладава мотив процесуалности, док је питање аутономије универзитета сасвим померено у други план. Непрекидно се говори о „промени“ (*change*) и увек новим, непредвидљивим „изазовима“ (*challenges*) који се постављају пред друштво и пред универзитет. На те изазове универзитет треба да одговара непрекидним прилагођавањима, реформама и трансформацијама; неки од критичара Болоњског процеса у том позиву на стално реформисање универзитета видели су необичну, неолибералну верзију схватања о перманентној револуцији Лава Троцког (Liesmann, 2009, str. 145).³ Упадљива карактеристика свих тих аката је стално позивање на сличне, раније усвојене акте. У томе долази до изражаја својеврсна аутореференцијалност менаџерског дискурса јавних политика (*public policies*), који је у међувремену преовладао у политичком говору, што резултира својеврсним раскидом са стварношћу (Lorenz, 2012, pp. 601, 618–619). Ефекат аутореференцијалности ојачава и ритуално свечано обележавање универзитетских јубилеја, поводом којих се декларације доносе: то нису само годишњице оснивања првих европских универзитета већ и годишњице ранијих декларација. У погледу реторике, ствари су се у најно-

³ За поређење неолибералног „новог јавног менаџмента“ у високом образовању и научноистраживачкој делатности са партијском контролом тих области у комунизму, упор. и Lorenz, 2012, pp. 608–610, 614, 622.

вије време још и погоршале. Париски коминике нештедимице се служи предузетничким и менаџерским речничким фондом који је препун термина као што су „заинтересоване стране“ (*stakeholders*), „имплементација“, „откључавање потенцијала“ (*unlocking the potential*), „мапе пута“ (*roadmaps*) ка зацртаним „циљевима“ или „метама“ (*targets*), и поред тога што ни те „мете“ нису сасвим познате, јер се стално крећу и трансформишу.

За разлику од *Magna charta universitatum* из 1988, сви документи Болоњског процеса у ужем смислу постављају реформу универзитета у политичку перспективу европских интеграција и ширења Европске уније. Њихов основни циљ је успостављање, поврх националних система образовања, јединственог „Европског подручја високог образовања“ (енглески акроним је ЕНЕА), који је фактички атрибут политичке Европе. Тај израз, као и нова синтагма „Европа знања“ (*the Europe of knowledge*), први пут се помињу још годину дана пре Болоњске декларације, у одговарајућем париском документу, Сорбонској декларацији (1998), која заслужује да се о њој каже неколико речи.

Сорбонска декларација такође је донесена приликом свечане прославе једног јубилеја. То је била годишњица оснивања Париског универзитета. У тој декларацији санкционише се нека врста монопола Европе на универзитет, који произлази из наслеђа и права историјског првенства. Тако се у њој каже: „Универзитети су рођени у Европи, пре отприлике три четврти миленијума. Наше четири земље [Италија, Немачка, Уједињено Краљевство и Француска] могу се похвалити неким који су од њих најстарији.“ Декларација до краја експлоатише симболички набој идеје традиционалног европског универзитета, који је настао у латинском средњем веку. У њој се, међутим, са жаљењем констатује да су у средњовековној Европи студенти и професори слободно „циркулисали“ и, тако, брзо „расејавали“ знање по читавом континенту (с обзиром на тадашња превозна средства и стање путне инфраструктуре, у ту министарску тврдњу тешко је поверовати), док данас многи студенти долазе

до дипломе а да пре тога нису имали прилике да уживају у благодетима студијског боравка „ван националних граница“. Али прави, и прозаичнији, мотив реформе изречен је већ на њеном почетку: како се ту каже, не треба да заборавимо да Европа није само Европа јединствене валуте (евра), банака и економије, већ да она треба да буде и „Европа знања“. У том контексту природно се намеће закључак да систем преносивих бодова или кредита (ECTS), чије је увођење такође најављено у Сорбонској декларацији, представља неку врсту јединственог и стандардизованог обрачунског средства, које олакшава циркулацију знања и разбија националне границе, баш као што јединствена монета олакшава циркулацију роба, услуга и капитала.

Ни сама Болоњска декларација више не говори о универзитету као о главном носиоцу универзалног знања или чувару хуманистичке традиције (реч „традиција“ се у њој појављује тек узгред, само једанпут, док се идеал хуманистичког образовања и не помиње), него о „консолидацији“ већ поменутог „Европског подручја високог образовања“, којој универзитети европских земаља треба да се подвргну. Наравно, разлике у тону у односу на ранију Magna charta universitatum могле би се донекле објаснити различитим карактером два документа: универзитетску повељу су, ипак, потписали ректори европских универзитета, а Болоњску и друге декларације министри образовања различитих европских земаља. Поред тога, није ли разумљиво да из једне министарске конференције мора да проizaђе и акт који има израженији технички карактер већ и због тога што себи ставља у задатак спровођење конкретних мера за остваривање оних истих циљева који су били постављени у ранијој академској повељи, на коју се и изричито позива?

Тај први утисак не одговара стварном стању ствари. У поређењу са Magna charta universitatum, Сорбонска и Болоњска декларација доносе суштинске промене у самом концепту универзитета. Можда је чак и та реч претерана, утолико што Болоњски процес заиста не усваја никакав одређени концепт

универзитета, већ, такође, оперише појмом универзитета као зависном променљивом неодређеног садржаја, који се увек може редефинисати у функцији непредвидљивих, пре свега економских фактора.

Болоњски документи, укључујући и Сорбонску декларацију, нису ни били усмерени на побољшање квалитета наставе у складу са самосвојним академским мерилима, нити на промовисање културних вредности или „велике хармоније“ света и живота. Њихови циљеви формулисани су у смислу повећања глобалне конкурентности (*competitiveness*) и атрактивности европског система образовања у односу на његове ривале. У Болоњској декларацији се то изричито не каже, али ти ривали били су пре свега Сједињене Америчке Државе и Аустралија, посебно с обзиром на азијско студентско „тржиште“; овоме би се у новије време могао додати арапски свет. Европска унија није била задовољна својим постигнућима на том тржишту: једина европска земља која је успела да одржи глобални академски престиж била је Велика Британија (упор. Lorenz, 2006, р. 127). Универзитетска реформа наметала се као неопходан излаз из ситуације заостајања. Али, постављени циљеви одредили су и карактер реформе. У духу неолибералног концепта, већа конкурентност се постиже смањењем трошкова и максимизирањем ефикасности. Тиме се објашњава захтев за уједначавање, стандардизацију и контролу, који се огледа у шест конкретних циљева који су прокламовани у Болоњској декларацији: успостављању јединственог европског система академских звања, увођењу двостепеног студијског система (В. А. и М. А.) и система преносивих бодова (ECTS), промовисању мобилности студената и академског особља, стварању јединственог европског система критеријума и методологија које имају за циљ „обезбеђење квалитета“ на универзитетима, као и тешко разумљивом циљу промовисања „неопходне европске димензије“ високог образовања, која би требало да буде остварена кроз међуинституционалну сарадњу, сродне курикулуме и интегрисане студијске и истраживачке програме, односно

програме „обуке“ (*training*). Једино ограничење те свеобухватне стандардизације које се у Декларацији помиње формулисано је неуверљиво, и као пуки уступак: у њој се каже да ће се сви наведени циљеви остваривати „уз пуно поштовање различитости међу културама, језицима, националним образовним системима, као и аутономије универзитета“.

Сваки отпор овако зацртаним циљевима заговорници Болоњског процеса тумаче као ретроградно залагање за одржавање националних монопола у области високог образовања (као што је монопол на доделу академских звања), или као покушај очувања старог, „мандаринског“ система феудалних привилегија, у којем је *Herr Professor* живео као неоспорни ауторитет у универзитетској „кули од слоноваче“. А priori се отписује и сваки покушај обнове превазиђеног „мита о Хумболту“, који је у савременом свету осуђен на неуспех (Pechar, 2012). Ипак, тешко је видети како се аутономија универзитета уопште може поштовати ако се контрола квалитета његовог рада поверава телима која су од њега независна, као што су владини експертски центри, центри за извршност, агенције за акредитацију или фондови који одлучују о финансирању научног истраживања.

Додуше, Болоњска декларација није дефинисала овакав начин контроле или његове субјекте, али је отворила могућност његовог увођења. Та могућност се потом и остварила. Наука и образовање схваћени су као услужне делатности, чији се промет регулише у смислу Општег споразума о трговини услугама (GATS). Пошто њихове трошкове сnose порески обвезници, образовање и наука постају предмет о којем се одлучује у сфери јавних политика, уз наводно поштовање начела ефикасности, транспарентности и одговорности (*accountability*). Та начела су формулисана тако да се нико не усуђује да им се супротстави. Међутим, критеријуми за обезбеђење квалитета рада универзитета и научних института су спољашњи и уопште не узимају у обзир стварни квалитет знања, који се може утврдити једино ако се упустимо у његов садржај. Да-

нас се, напротив, квалитет дефинише у чисто квантитативном смислу, на пример, као што је већа цитираност у престижним часописима (што значи, цитираност у часописима који су највише цитирани), што већи број студената који су положили испит, или што већа средства која универзитети или институти – а они се све више изједначавају са предузећима којима управљају менаџери – успевају самостално да остваре „на тржишту“, што значи, не оптерећујући државни буџет. Тако се идеја одговорности, која би требало да се заснива на демократским принципима, извргава у своју супротност, у механизме административне контроле, дакле, у формалистичку бирократску процедуру (Lorenz, 2012, p. 625). Са друге стране, универзитети и научноистраживачки институти суочени су са мучним послом да непрестано оправдавају своју егзистенцију пред форумима који су некомпетентни јер у њима главну реч воде припадници менаџерских и политичких елита. То убија мотивацију за сваки дугорочнији и озбиљнији рад у подручју образовања или науке, који неће бити одмах „валоризован“.

Чињеница да се успех у науци и образовању мери успехом на тржишту (просто речено, зарадом), позитивним доприносом привредном развоју или квантитативним критеријумима који се могу упоредити са новчаним и развијени су по угледу на њих, упућује нас на право значење синтагми као што су „Европа знања“, „друштво знања“, па чак и „економија знања“ (*knowledge economy*), који су ушли у широку употребу. Критичари Болоњског процеса указали су на то да је необично што се схватање према којем је европско друштво – друштво знања, представља као нешто ново, пошто је оно старо колико и европско просветитељство, ако не и старије. Ипак, новина заиста постоји, а она се састоји у томе што се у данашње време однос између знања и економије преокреће: „Идеологија 'економије знања' [...] напосто значи да се подручје знања економизује: *homo academicus* се обликује по узору на *homo economicus*-а. Капиталистичка економија више не налази своју идеолошку легитимацију у терминима науке [...], зато што сама наука сада

мора да оправдава себе саму у терминима економије” (Lorenz, 2006, p. 124).⁴

Не треба се заваравати тиме да механизми тржишта и квантитативне методологије вредновања већ као такви гарантују вредносну неутралност или објективност. Из садржаја докумената Болоњског процеса јасно произлази да иза реформе универзитета стоји идеја Европе која би се могла назвати империјалном, тачније, идеја једне империје у покушају (упор. Minkler, 2009, str. 214–221). Односи између појединих држава које су приступиле Болоњском процесу могу се анализирати у терминима односа између центра и периферије. Унутар саме Европске уније постоји изразита асиметрија између богатих и сиромашних чланица; она је још израженија када се земље које чине језгро Европске уније упореде са онима које чак ни формално нису њене чланице. Те сиромашне државе нису у позицији да искористе ниједну предност коју европско подручје високог образовања пружа богатим државама. Болоњски процес само је убрзао деструкцију јавних универзитета, која је у њима већ одавно у току. Управо носиоци јавних политика у најсиромашнијим земљама најревносније су приступили Болоњској реформи универзитета, упркос томе што су им недостајала неопходна финансијска и сва друга средства, тако да се реформа завршила неуспехом. Међу њима су и земље бивше Југославије, у којима се омиљени концепт мобилности претворио у своју карикатуру, у такозвани одлив мозга. Још трагичнију карикатуру жељене мобилности представљају миграције из ратом угрожених земаља Трећега света; Париски коминике из 2018. предвиђа, међутим, чак и стандарде за признавање квалификација избеглицама и расељеним лицима. Напротив, универзитети најмоћнијих земаља, попут Немачке, пружају и највише отпора Болоњској реформи, или бар

⁴ Упор. Liessmann, 2009, стр. 34: „društvo znanja danas ne zamjenjuje industrijsko društvo, nego se, obrnuto, brzim tempom industrijalizira znane“.

настоје да њене препоруке, које ионако нису обавезујуће, примене селективно, као што се ради у Француској.

Тако се враћамо на почетно питање о временској подударности политичке интеграције Европе и дезинтеграције Југославије. Након ратних деведесетих, земље на које се бивша Југославија распала приступиле су Болоњском процесу са највише ентузијазма баш зато што су веровале да ће тиме увећати своје шансе да ускоро постану пуноправне чланице Уније. Неке од њих успеле су у томе, али, бар када је реч о Хрватској, изгледа да је управо тај успех поспешило исељавање младог, радно способног и образованог становништва. Када је реч о другим земљама, као што су Србија или Босна и Херцеговина, улазак у Европску унију чини се данас подједнако удаљеним као што је раније био прелаз из социјалистичког у комунистичко друштво; иначе, није ни сасвим сигурно да би он имао само позитивне ефекте на домаће системе науке и образовања. У међувремену је и сама идеја Европе изгубила значајан део своје привлачности, а нема много смисла желети Болоњску реформу, а не желети чланство у Европској унији. Поврх свега, није познато шта ће се с Европом уопште дешавати након евентуалног Brexit-а, који је у овом тренутку још увек неизванстан. Кључно је питање шта би тај догађај значио за Болоњски процес, посебно с обзиром на чињеницу да је европски реформисани систем студија у ствари обликован по узору на англосаксонски. Коначно, да ли ће након евентуалног Brexit-а заједнички језик Европе остати енглески, или ће то бити неки други европски језик? Постоји једна ствар за којом свакако нећемо жалити: то су телевизијски снимци са којих су нас гледале десетине насмејаних, безбрижних и опуштених министарских лица, са различитих министарских конференција Европске уније из деведесетих година прошлога века.

Већ сам поменуо да се један од аргумената заговорника Болоњског процеса састоји у тврђењу да су они који пружају отпор том процесу мотивисани настојањем да у области науке и високог образовања очувају монопол националне државе: да

су „противници Болоње“, у ствари, прикривени националисти. За крај бих хтео да назначим, у историјској перспективи, зашто ми такав аргумент изгледа неоснован.

У сјајно доба европских универзитета, у 19. и у првој трећини 20. века, научници, професори и студенти који су припадали различитим нацијама или националним државама такође су путовали, сарађивали и размењивали идеје. Они су се одлично разумели, али не зато што су припадали истој политичкој заједници са истим законима и истим бирократским процедурама контроле квалитета, него зато што су учествовали у заједници научног истраживања и образовања, која је била потенцијално универзална јер је развила *сојиствена, унутрашња мерила вредновања*, у чему се суштински смисао аутономије универзитета и научног истраживања заправо и састоји. Питање главног језика није се постављало тако радикално као данас јер је већина чланова те заједнице говорила више страних језика, тако да су изгледи да ће моћи да комуницирају на неком од њих били велики. Ако случајно нису говорили ниједан заједнички живи језик, некако би се споразумевали на латинском или помоћу математичких формула. Али, пре свега, припадници те заједнице добро су се разумели и могли да сарађују зато што су универзитети били аутономни, што значи да некомпетентна тела нису могла да вреднују њихове научне и образовне доприносе или да доносе одлуке о научној или образовној политици, као што чине данас.

Такав концепт аутономије универзитета и научног истраживања представља, по мом мишљењу, једну од највреднијих тековина модерне европске историје; како би се данас рекло, он је суштинско обележје „идентитета“ Европе. Али, као и сваки други идентитет, европски идентитет има смисла једино као идентитет у разлици. Тако су универзитети различитих европских земаља у прошлости имали различиту институционалну структуру, правни статус, курикулуме и правила студирања, али су упркос томе били суштински сродни, јер су могли слободно да се баве својом основном делатношћу, образовањем и научним истраживањем. Из тих разлога је не-

прихватљиво представљати залагање за стандардизацију или хармонизацију националних система образовања као борбу против партикуларистичког национализма, или против тврдорног схватања да је универзитет кула од слоноваче у којој станује неки привилеговани нераднички сој. Неоспорно је да су наука и образовање делови друштвеног система као тоталитета, и да треба да служе друштву. Али, наука као аутономни подсистем друштва који је отворен за универзалност, и који је као такав и најкориснији за друштво, обликовала се управо унутар модерне националне државе. То, наравно, не значи да сама чињеница постојања националне државе представља гаранцију аутономије универзитета; ипак, она бар отвара могућност да универзитет буде и остане аутономан. Оно што важи за велике европске универзитете потврђује се и на примеру универзитета малих земаља, какав је, у Цвијићево или Миланковићево време, био Београдски универзитет. Напротив, аутономни универзитет и слободно научно истраживање никада нису били могући унутар империје, Јустинијанове, Наполеонове или неке новије, ма како моћна она била. Тешко је поверовати да би уједињена Европа могла да буде изузетак од тог правила.

ЛИТЕРАТУРА

- Liessmann, K. (2009). *Teorija neobrazovanosti. Zablude društva znanja*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Lorenz, C. (2006). Will the Universities Survive the European Integration? Higher Education Policies in the EU and in the Netherlands before and after the Bologna Declaration. *Sociologia Internationalis*, 44, no 1, 123–153.

- Lorenz, C. (2012). If You're So Smart, Why Are You under Surveillance? Universities, Neoliberalism, and New Public Management. *Critical Inquiry*, 38, no 3, 599–629.
- Minkler, H. (2009). *Imperije. Logika vladavine svetom: od starog Rima do Sjedinjenih Država*. Beograd: Albatros plus, Službeni glasnik.
- Pechar, H. (2012). The Decline of an Academic Oligarchy: The Bologna Process and „Humboldt's Last Warriors“. U A. Curaj et al. (Eds.), *European Higher Education at the Crossroads. Between the Bologna Process and National Reforms* (613–630). Dordrecht: Springer.

Документи (хронолошким редоследом)

- Magna Charta Universitatum (1988). Преузето са: <http://www.magnacharta.org/resources/files/the-magnacharta/english>. Датум приступа: 10. 4. 2019.
- Sorbonne Joint Declaration. Joint declaration on harmonisation of the architecture of the European higher education system. (1998). Преузето са: http://www.ehea.info/mediaehea.info/file/1998_Sorbonne/61/2/1998_Sorbonne_Declaration_English_552612.pdf. Датум приступа: 10. 4. 2019.
- The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint Declaration of the European Ministers of Education. Преузето са: http://ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf. Датум приступа: 10. 4. 2019.
- Paris Communiqué (2018). Преузето са: http://ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf. Датум приступа: 10. 4. 2019.

Vladimir Milisavljević, PhD

YET ANOTHER ANNIVERSARY: AUTONOMY OF UNIVERSITY AND IDENTITY OF EUROPE IN THE BOLOGNA PROCESS

Summary

The article gives a critical assessment of the character and results of the Bologna process of university reform, which is now on the threshold of its third decade. It proceeds by placing the European university reform in its larger historical and political context, which was also the one of the civil war in former Yugoslavia and NATO aggression against Serbia of 1999 – the very year when the Bologna Declaration was signed. In particular, I argue that the Bologna Declaration, as well as the plethora of similar ministerial documents which followed it, introduced an ominous change in the idea of university. This change, based on neoliberal policies and free-market ideology, has resulted in an almost complete loss of autonomy of the university. Higher education and scientific research are submitted to external evaluation and control in terms of their economic efficiency by managerial and political elites, which are alien to the field of science and education. On the other hand, every attempt to oppose the neoliberal approach is stigmatized as reactionary or even nationalist. The article concludes by stating an apparent paradox: in certain periods of European history, the framework of the nation-state has proven itself to be more favorable to the autonomy of university and scientific research, with their universalist vocation, than the globalized world economy of our days.

Key words: *autonomy, Bologna process, knowledge, market, science, university.*

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

378.014.3(497)

НАУЧНИ скуп Национални идентитет и болоњска концепција
универзитета (2019 ; Пале)

Национални идентитет и болоњска концепција универзитета :
зборник радова са научног скупа, Пале, 19. април 2019 / [главни
уредник Мишо Кулић]. - Пале : Филозофски факултет, 2019 (Пале :
Dis company). - 149 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 340. - Стр. 7-9: Уводне напомене / Драга Мاستиловић. -
Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз
поједине радове. - Summaries.

ISBN 978-99976-45-00-5
COBISS.RS-ID 8129560